

ԽԱՅԱՄՈՒՆ ԱՔՈՎՅԱՆ

Թուրքի աղջիկը

Ամառն էկել էր, սիրտս էլի մթնել: Տարվան ո՛չ մեկ ժամանակը էնքան ինձ չի տանջում, ինչպես ամառը: Ձմեռվան ցուրտը, բուրբ, սառը եղանակը, չանգը՝ դորդ ա՛ ծանր են մարդի համար, բայց հենց արևը մեկ քաղցր աչքով որ մտիկ չանում, բոլոր տխրությունը, բոլոր մեր սրտի մթությունը երկնքի հետ պարզում, անց ա կենում, ու ո՞վ չգիտի՝ որ ցուրտը մարդի մարմինը պնդացնում, գորացնում ա: Ո՞վ չգիտի, թե ո՛րքան հիանալի ա աշխարհը, ի՞նչպես ա մարդիս հոգին քաշում, վերացնում, զվարթացնում, երբ գարնան գովարար հովը փչում, սար ու ձոր իրանց մահվան քնիցը վեր կացնում, ձին ու սառից հալցնում, նոր հոգի, նոր կյանք տալիս բոլոր բնությանը: Ո՞ւմ սիրտը չի վերանամ, զարմանում, աչքը ծովանում, երբ Մայիսի առավոտը փանջարեն բաց անելիս՝ տունը անմահական հոտով ա լցվում, օթախը՝ երկնային լուսով, անկաջը՝ հազար տեսակ ձենով, աչքը հո՛ւ էն ալվան ծաղկները ու կանաչ խոտերը որ չի՛ տեսնում, ուզում ա թախտ, աթոռ, փառք, մեծություն, փափուկ տեղ ու բարձ թողա՛ որ դուս վազի, գետինն ու հողը լիզի, համբուրի, երեսին քսի, չոքի, Աստված փառաբանի, պատկի անույշ երազ տեսնի: Ո՞վ, ա՛խ, ով կուգեր՝ որ էն թագավորական լաջվարթ, ոսկեվարաղ ամարաթը, էն սուփրեն ու սեղանը, էն սագն ու քյամանչեն՝ մեկ ձորի հետ փոխի՛ որ գարնան ժամանակին բացվում՝ հազար տեսակ ծաղկներով լցվում, զարդարվում ա, որ բյուր տեսակ թռչունք գլխավերեն են ծափ տալով՝ խայտում, ցնծում, երգում, պարզ, արծաթանման աղբրները աչքի առաջին են քչքչում, ու ճրագի պես վառվում, օղը մեկ կողմից ա իր կենդանարար հովը փչում, ամպը մյուս կողմից իր երկնային ցողը վեր ածում: Աշունքն էլ՝ դորդ ա՛ իր տխրությունն ունի, մարդ չի կարում սրտին հուփ տալ՝ որ հանգստանա, դարդ չանի, չունքի բոլոր իր հույսն ու մխիթարությունը, իր գանձն ու դովաթը երկրին ա պահ տալիս

և ձեռք ծոցին կանգնում, դրադիցը մտիկ անում, որ տերևները քիչ-քիչ դեղնում, թառամում, վեր են թափում, ծառերն իրանց պտղիցն ու զարդարանքիցն են գրկվում, դաշտ ու ձոր իրանց կանաչ ռանկիցն ու ավան ծաղկներիցը: Քամին մեկ կողմիցն ա իր դատը շունչը ցույց տալիս, ամպերը մյուս կողմից իրանց նոթերը կիտում, գլխները բարձրացնում, թնդվում, չարանում ամա աշունքն ա, որ մարդիս դառն աշխատության և քրտինքով դատած, վաստակած պտուղը հասցնում՝ իրան ա տալիս, որ աչքը կշտանա, սիրտը մխիթարվի, մարմինն էլ եղ գործություն ստանա, էլ եղ ուրախ ուրախ իր հանդին մտիկ անի, ա հույսը չի կորցնի, թե նրա աշխատությունը ձնի ու սառցի տակին կփթին, կփրչանան, իր աչքը մեկ խեր չի՝ տեսնի:

Բայց ամառը, տոթագին, կրակ ամառը, դորդ ա՝ մեր պտղըները հասցրնում, մեր սիրտն ումուղ ա քցում, բայց մեր հանդերն էլ հետն ա չորացնում, մեր աղբրներն ու գետերն էլ հետն ա ցամաքացնում, էրում, խաշում, երկրի երեսը, դաշտի խոտն ու ծաղիկն անձողի պես սևացնում, խորովում ու շատ անգամ՝ որ սիրտդ ու բերանդ բաց ես անում, որ շունչ առնիս, կրակ ա գլխիդ վեր գալիս, կրակ բերանդ թափում, բոց ոտիդ տակին վառվում, ցողի ու հովի տեղը մահվան տաք քամին երեսիդ փչում, շունչդ կտրում, արինդ ցամաքացնում:

Էսպես մեկ ամառվան օր էր, որ քաղաքի շոքն ու կրակը շունչս բերանս էր հասցրել, ինձ խեղդում էր, որ գժվածի պես ընկա փողոցն փողոց, քուչա քուչա, որ գնամ մեկ հով տեղ գլուխս վեր դնեմ, մի քիչ շունչ առնիմ: Շատ անգամ՝ որ ամառը թալանում, ինձանից գնում էի, ուզում էի գլուխս մահու տամ, որ պրծնիմ Էս դառն աշխարհիցը, հենց կարծում էի, թե ես եմ մեղավորը, ես եմ չար անօրենը, որ էլ աշխարհի չէի կարող պետքը գալ, ուզում էի շուտով Էլա ոտս քաշիլ, գնալ: Գիշերն երագն էր ինձ տանջում, ցերեկը իմ միտքը, իմ չար միտքը: Աստված, երկինք, դժոխք, արքայություն, սիրելի, բարեկամ սրտիցս Էնպես Էին քաշվում, ջնջվում, որ հենց իմանում էի թե Էս դիմումն ինձ մեկ չարա չի՝ ըլիլ: Քարերն ու անբան անասունքն էլ աչքիս գրող էին երեում: Ամեն մեկ ոտս փոխելիս՝ ամեն մեկ շունչս քաշելիս՝ Էնպես էի կարծում, թե հազար թուր սիրտս են խփում, հազար ձեռ գլխիս բռնցկում, հազար թշնամի եղևիցս վազում, երկինք ու երկիր գլխիս փուլ գալիս՝ որ ինձ տակով անեն: Ում մեկ ծանր խոսք էի ասել, ով ինձ մեկ խեղ աչքով նայել էր, ինչ բարեկամից թուղթ էի ստացել,

պատասխանը չի՛ գրել. ինչ մտքումս դրել էի ու չէի՛ կատարել, աշակերտի էի նեղացրել, ծառայի էի մեկ թթու ջուղաբ տվել. ծառայությունս չէի օրինավոր կատարել, յա մեկ գործ էս օր վաղը քցել, բոլոր, բոլոր գալիս՝ առաջիս կանգնում էին ու հոգիս էլ՝ որ ասում էի տամ, հենց իմանում էի, թե էլի ինձանից ձեռ չեն վերցնիլ, էլի հողս նրանք կհանեն, կրակ կտան, բարեկամք ինձ երախտամոռ կկանչեն, գլխավորք ինձ ծույլ, անպիտան կհամարեն, ամենն էլ կուրախանան, որ ինձանից շուտով պրծան: Որ լսում էի՝ թե մեկ մարդի պատիժ տվին, յա բանդը քցեցին, որ ասում էին՝ թե Ռուսաստանիցը մեծ մարդ ա էկել, որ մեր երկրի ահվայն քննի, իմանա, որ կուսակալիցը, յա նախարարիցը (մինիստրիցը) մեկ թուղթ էր գալիս, որ կառավարությունիցը (դերեկցիիցը) ստորոժը գիրքը կոնստակին աչքիս չէ՛ր երևում, էնպես էի սարսափում, կարծում, թե էս ա, իմ վերջի օրը հասել, մոտացել ա, իմ արած չարությունը լիս ընկել, Պետերբուրգ, Մոսկով, Թիֆլիզ ինձանից գանգատով լցվել են, իմ բարեկամքը ինձանից ձեռք վերցրել, իմ թշնամիքը ինձ մատնել, ինձ պետք է՝ տանեն սաղ սաղ թաղեն, յա կախ տան: Աստված իմ թշնամուս չի՛ տա է՛սպես սիրտ, է՛սպես միտք:

Երևակայությունը մարդիս ո՞ր դժոխքը չի՛ տանիլ, եղ բերիլ: Ինձ պահողը հենց էս էր որ ասում էի՝ թե մտքումդ դրել ես ազգին պետքը գաս, մեկ անուն թողաս, կմեռնիս, մեկ վրեղ կանգնող, ողորմի տվող էլ չի՛ ըլիլ: Ապրի՛ր՝ որ ասածդ անես, մուրազդ առնիս: Է՛ս, է՛ս էր ինձ ամեն դժոխքից, պատուհասից ազատում, հոգիս եղ բերում, թե չէ Քուռը վաղուց կրլեր իմ գերեզմանը: Լսող, կարդացող՝ թո՛ղ ինձ ղնամիշ չանեն՝ որ իմ մեղքս իմ բերնովս եմ խոստովանում: Մարդ իրան սիրտը որ փակի, ո՞վ կիմանա, ո՞վ կզգա՝ թե նրանում ի՞նչ կա: Բայց էսպես դժոխք սիրտ՝ Աստված ո՛չ տա, ո՛չ ստեղծի:

Մեկ օր էլ էս կրակը ջանս էր ընկել, սիրտս էրում, փոթոթում, ինչպես ասեցի, որ տանից, տեղից, դուս ընկա, ու դեպի թագավորական՝ բաղնիսների եղևի բաղը երբմիշ էլա: Քուշա, փողոց գերեզմանատուն էր դառել: Երկնքիցը կրակ էր վեր թափում, երկիրը տաքացած պղնձի պես ոտիս տակը կրակում: Ամենը քուն էին մտել, որ ճաշվա շոքն անց կենա: Բաղի մուշա կամ ջուր կրող էին մնացել էս մեռլատան բնակիչն ու շունչ քաշողը, որ իրանք էլ գերեզմանից դուս քաշած հարիր տարվան մեռլի պես շունչ ու ռանկ կորցրած՝ կամ կիսաջան ոտը ոտի առաջն էին դնում, կամ մեկ բարի վրա նստում, շունչ քաշում, գտակները վերցնում, քրտինքները սրբում, կամ թե ա՛խ ու ո՛խ քաշելով, դես ու դեն

տմբտմբալով, օրորվելով իրանց ճամփեն գնում:

Իմ բախտիցը թագավորական բաղի դուռը բաց էր: Մտա ներս, բաղմանչուն գլուխ տվի. Սուտ, որ ինչ ա, չբարկանա ու ծառին, քոլին մտիկ տալով, ընկա դարբդուս, որ կարծիք չտանի, թե բան կգողանամ: Հասարակ մարդիքը ի՞նչպես արդար են ու պարզամիտ: Էնպես էի անում, որ իմանա՝ թե ես մեկ գիտուն մարդ եմ, գնացել եմ, որ սար ու ձորին մտիկ տամ, յա սիրտս բացվի, յա մեկ նոր շնորք վեր առնիմ: Բոլոր միանա էր: Աստված որքան ողորմած ա, որ մարդիս Էնպես սիրտ ա տվել, որ փոքր բանով էլ, իսկույն իր տրտմությունը ցրվում, միտքն ուրիշ տեղ ա քցում: Օգոստոս ամիսը, հավողի ճթերը հազար տեղից կախ ընկած, ես էլ մրգի գերի, փորի գերի, ո՞վ ըլի, որ սրտի ծերը չէրի: Քարափի տակի ընկուզի ծառն ու հավողը աչքիս տակն էի առել, ու դենը գնում, դենը աչքրս եղևս, չորս կողմս քցում, որ տեսնեմ, թե բաղմանչին հո չի՛ գալիս, ծառերի տակին հո մարդ չկա, որ ինձ տեսնի: Հարամ ըլի Էսպես ահն էլ, Էսպես իշտահն էլ: Մեր փորը փոր չի, ջրհոր ա. ձեն տաս ձեն չի՛ տալ. ինչ տիլ ու ախպ միջիցն էլ հանես, իստակես, էլի մյուս օրը իրան իրան կլցվի, ընչանք տերը հանգը հունգ կանի: Ինչ և իցե, աչքդ ուզածդ չտեսնի, թե չէ՛ սիրտդ՝ չաքուջն առած, գլխիդ կանգնած ա, կտաս, շնորհակալություն չանիլ, չե՛ս տալ, գլուխդ կպատովի լավն են ա, որ մարդու ո՛չ աչքը բան տեսնի, ո՛չ սիրտն ուզի: Ամա էդ էս աշխարքումը ո՛չ պատահել ա, ո՛չ կպատահի: Քանի աչքդ բաց ա, փակ չի, մեջքդ լեն, շիհնքդ վրեն, ինչքան ուտես, Էնքան կուզես:

Ա՛խ՝ ի՞նչքան խոր ա մարդիս սիրտը, ի՞նչքան անքննելի, անիմանալի: Մեկ րոպեից առաջ կրակ էր գլխիս վեր թափում, գետինը բերանը բաց արել, ինձ ուտում, ամպ ու կայծակ փորումս հազար տեղից տրաքում, լերդս ու թոքս կրակ տալիս, հիմիկ բոլորն, բոլորն կտրվեց, վերջացավ, գարնան օրվա պես պարզեց, լուսացավ, երեխությունս միտս ընկավ, բաղմանչին տուն մտավ, հավողի չաղ չաղ, սև սև ճլմկոտած ճթերը ցրվեցին սրտիս հոքսն ու ցավերը, ու նստած տեղիցս, ընկուզու տակիցը հարիր անգամ շիհնքս երկարացրի, էլ եդ քաշեցի, ծղլուրդ էլա, ծլունկ էլա ու, Աստուծո փառք, մարդ չտեսավ: Պատիկ ժամանակս բոստան շատ էի կտրել, քանաքոցոնց ավելի անունը հո՛ Երևանումը տանձագող են կանչում: Տանձ չըլի հավող ըլի. հեսաբի բան չի՛, ատամներիցդ չե՛ն իմանալ, փորիցդ չե՛ն հարցնիլ: Բայց վա՛յ նրան՝ որ փորձանքի կպատահի, կերածն էլ,

մարսածն էլ քթովը կհանեն: Երեխե՛ք, ձեզ են ասում, ձեր արևի՛ն դուրքան՝
արածս չանե՛ք, թե չէ կփռշմանեք:

Բոստան գող գնալիս, կամ տանձ գողանալիս՝ դորդ ա, քոթակ շատ էի կերել,
ամա էլ եդ մոռացել: Երեխին շաքար տուր ձեռը, թեկուզ հարիր անգամ գլխին
բոնցկի, հարիր փետ էլ ոտին խփի, էլի մեկ սհաթից հետո ցավը կմոռանա,
բերանը կքաղցրանա: Ամա մեծին ի՞նչ անես, որ էսպես ջահելություն անի:
Միբիր չեն տանիլ հավողի խաթեր, ամա վրեն կծիծաղին տեսնող լսողներ: Թո՛ղ՝
ինձ վրա ծիծաղին, որ ուրբշները վախին, չամաչին: Հագար անգամ թուք մուր,
մեկ անգամ օրինակ տո՛ւր, էս մեկը շատ բան կտեսնի, քանց մեկ կարաս խրատ,
մեկ ջվալ դաբրհաթ:

Մատներիս ծերերը դառել էր ինձ համար թաղանի թև. Յավա՛շ, յա՛վաշ
փեշերքս էլ վեր քաշեցի՝ որ թփի, քուլի չդիպչի, չխշշա, ուսուլով վեր էկա ու
հավողի բարունակի տակը մտա: Եզովբոսի աղվեսը ինչպես էր իր ագռավի
պանրին մտիկ անում, էնպես էի ես էլ իմ հավողի ճթերին նայում: Բայց վազը
անկաշ չունի, որ խաբվի, ով ուզենա քաղի, պետք է ոտները հանի, ծառը նի ըլի,
սատանական էսպես բարձր էր՝ իմ սիրուն, իմ ուզած հավողի վազը: Լերդս
կատիկս էր թռել, շունչըս բերնիս դեմ ընկել, թուքս չորացել, երեսս թան դառել,
էլի անիրավ փորս իր գոտնեն էր փշում ու նեքսևիցը հարայ տալիս, գոռում,
դռում: Դես ու դեն մեկ էլ աչքս քցեցի ու յալահ՝ վագնրվեր շուլալվեցի, ինչ կըլի,
կըլի՝ մտքումս ասեցի: Ձեռս ճթին հասավ, ջանս դող ընկավ, ամա բանը որ թարս
գա, սատանեն ի՞նչ անի, մահանեն ի՞նչ: Կոթին էի գոռ տալիս, գիլեքն էին լալիս,
գվաթս էի փորձում, ճիթը սաղ սաղ հալչում: Ա՛խ՝ էն հաղաղին թե մեկ շխալիկ
(դանակի կտոր) էր ձեռս ընկել, հագար անգամ կպաշեի, ճակատիս կդնեի, ու
ալմագե թրի հետ չէի փոխիլ, էն էլ չկար, սատանին նալաթ: Տո սատանեն ի՞նչ
անի, ինձ մեկ ասող ըլի. էսպես ա, լեզվընես սովորել ա, մենք գոփում ենք,
սատանին դմփում: Ախր ո՞վ չուզիլ, որ մեկ դոթուր էշ էլա ունենա, որ ընկած
տեղը, բեռը նրա քամակին դնի, ինքը դինջանա: Շատն էլ հո՛ իրանք էլ են վրեն
նստում, իշին բզում, թեկուզ ոտին անի, թեկուզ գլխին, թեկուզ տրտինգ, թեկուզ
տրինգ: Իշի քամակը բարակ, նստողի ոտները երկար, էլ ի՞նչ կուզի թանք ու
օրգանգու: Փալան էլ չըլի, բանդ երըմիշ կըլի: Դու քո բանը տե՛ս, ես իմ հավողը
քաղեմ, քեզ չթաղեմ, բանս շլոր էր, ճթի կոթը գոռ. Քիչ էր մնացել էն չար սհաթը,

հավողի վագր անհծելով վեր գայի, ատամներս բերնումս եռացին ա՛խր
բարկացած էլ չէ՛... Աչքդ բարին տեսնի, դասարն իր մսին էնպես վրա չի՛ թռչում,
ինչպես ես իմ ճթին. բայց սև ըլի էն ճիթն, ինչպես սև էր. իմն ինձ հասավ,
դուձմանիդ գլխին չգա: Փիս բանն էսպես ա, ինչքան ծածուկ էլ մարդ գործում ա,
էլի էնպես ա իմանում, թե իր շվաքն էլ ա իրան ուտում, ինչպես իմն ինձ կերավ:

Հենց ատամս ճթի կոթին հասավ, հենց մեկ դրճտացրի թե չէ, թուփը որ տակիս
բեշաֆիլ շխշաց ու մեկ թրփթրփոց անկաջս շընկավ, ճութն իր տեղը մնաց կախ
ընկած, ես գետնի վրա՝ գլուխս շշմած էնպես կողովեցի, վեր ընկա: Գետինը որ
պատռել էր, ինձ ներս տարել, անհծած ըլիմ, թե էնտեղ էլ՝ խունկ ու մոմ չէի՛
առել, վառել, ծխել, մխել, յա չի՛ չոքել՝ սատանին ուխտա արել՝ որ ինձ
պրծացրեց, չունքի սատանական գործքի ետևիցը ման էկողը սատանի դուռը
պտի գնա, որ սևերես չմնա, ու սևն սպիտակին չի՛ սիրիլ. սպիտակը սևին,
է՛րնակ իմ սև օրին, էս օր սատանի աչքը քաղցր էր ինձ վրա: Հա կա՛ց ու քեֆ
արա՛, հենց իմանում էի, թե ինձ կապեցին, թողեցին, երեսս մուր քսեցին, գլխիս
ջուր ածեցին, աչքերս սևացել էր, ոտներս քարացել, բայց ամեն դոսթ, դուձման էն
բարի սհաթին ռաստ գան, ինչ ինձ ռաստ էկավ. եդ մտիկ տամ, տեսնիմ որ մեկ
գոմփոռ շուն մեկ սև կատվի՛ հե՛տ ածավ: Դե՛, հա՛ կա՛ց ու շախսե վախսե
կանչի՛ր. թփերն էլ հետս ծափ տվին, ցնծացին, ծառերն էլ վրես ծիծաղեցին,
տնագ արին, որ մեկ եքա մարդ՝ մեկ կատվից էսքան վախեցավ, լեղապատառ
էլավ: Հենց նրանց շգրու էլի՛՝ ոտ ու գլուխ հավաքեցի, էլի իմ վագիս, խտտեցի ու
գլխին նստեցի: Կատվի՛ց... շանի՛ց ... մարդ վախենա... կերած հացը հարամ չի՛
էնպես մարդի: Ա՛խ սիրելի՛ կատուն ո՞վ ա, շունն ո՞վ. Փիս մարդի խղճմտանքը,
խղճմտանքն ա իրան շանգոում, իրան կծում, փիս գործքի փրին նալաթ:
Ատամներս իրանց բանը տեսան, փորս իր մուրագն առավ, ռանկս տեղն էկավ,
հանաքն անց կացավ, բերանս քաղցրացավ, ջանս դինջացավ: Էլ ահ ու դող
չունեի, ուզածս արել էի, մեղքս գործել ծառը չէ՛ր ասիլ, ես էլ հո՛՛ էլի ինչպես մեկ
մարդ՝ բանից բեխաբար, վագին էլ չէի մտիկ անում, որ իմ արդարությունը
կարծիք չտա ընկա էլ եդ սարնըվեր, սարնըդուս ու էկա մեկ կանաչ տեղ նստեցի,
աչքս թուրքերի գյողխանին քցեցի: Ա՛խ՝ ի՞նչ կըլեր որ չէի՛ արել, ու տուն գնացել:

Էլ եդ շոքը գոռ արեց, տաք քամին երեսիս փչեց, սրտիս չոր քամին լերդիս ու
ջիգյարիս, էլ եդ տրորեց, էլ եդ միտքս ու սիրտս՝ ինչպես մեկ կատաղած ծով

իրարոցով քցեց: Քարափի բրջերը մեկ կողմիցս էին գլխները բարձրացրել, լուռ, մունջ մտիկ տալիս, գլոխասնի գերեզմանաքարերը առաջիս լովել, պապանձվել, չոր, էրված, խորովված սարն ու ձոր՝ մեկն իր մեռած գլուխը ցույց տալիս, մյուսն իր ճոթած սիրտն ու դոշը: Լազգի, թուրք, դզբաշ, օսմանցի մեկ կողմիցն էին թվանքի, թոփի գլուխին գոռ տալիս, գոռում, հայ, վրացի, օս, փշավ, իմերել մյուս կողմիցը՝ իրանց կրակը բաց արել՝ Էկողին ջարդում, մոտանողին գլուխախորով անում, հասնողին՝ յա գլուխը փորը խրում, յա իրան սաղ սաղ բերդը քաշում: Դշղրում, հարայ հրոցը, ձենը ձորը անկաջ էին խլացնում: Մար ու ձոր դրնբում, դրնգում, մարդի ուշ ու միտքը գլխիցը թոցնում էր: Որի մագիցն էին բռնել քաշ տալիս՝ որի թևիցը ձգում կախ տալիս, որը որդու եղևիցն էր լալիս, որը գլխին վեր հատում՝ սիրելուն տանելիս: Դառն ժամանակ, գնաս, ո՛չ եղ գաս:

Գլոխասնումը ֆոր են փորում: Հալբաթ մեռել պետք է թաղեն: Թուրք ըի, Աստուծու պատկեր չի՞, մեռելին տեսնողը բաս սո՞ք չանիլ, կծիծաղի՞: Հրեն նաշը դուս Էկավ: Մոլլեքն առաջին տխուր, գլխրները կախ քցած՝ գնում են: Շարական, ժամ չե՛ն ասում, բայց ա՛խ, ինչպես են գլխրներին ծեծում, ի՛նչպես կուտապ կուտապ գալիս, իրանց ջարդում, սպանում: Մեկը մագերն ա ցրվել՝ ձգում, պոկում, մեկը դոշը բաց արել՝ կտրատում, իր միսն ու արինը վեր ածում, ու ամեն մեկ սրտաքոքին, գլխին տալիս՝ քարերն էլ են ձեն տալիս, զարզանդում, մղկտում, քարափներն էլ: Մեկը դենը պար գալիս՝ խանչալ ու թուր հանած, ձեռին բռնած, դենը ընկնում գետնի վրա, մեյդի առաջին թավալ, թավալ տալիս, ոտ ու գլուխ քարերին ծեծում: Մեկը բայաթի կանչում, երեսը դուս ճոթում, մեկը գլուխն առել՝ վագում, որ քարափնրվեր ընկնի, չե՛ն թողում, ձեռիցը բռնում, եղ քաշում: Նաշը ֆորի բերանը հասցրին. Ա՛րարիչ՝ ի՛նչպես լովեցին բուրբ: Մոլլեն աղոթք ա անում. աղոթքը բերան ու սիրտ փակե՞ց, դարդ ու կրակն հանգցրե՞ց. Չէ՛. Ռ՞վ սաղացրեց, ո՞վ բժշկեց Էս բուպեի միջումը: Մեռելի հոգու համար աղաչանք են անում, ի՛նչ ազգ իր աղոթքին Էնպես արի, Էնպես ճիշտ, Էնպես ջերմեռանդ ա, ինչպես մահմեդականը: Մոլլեն կարգը կատարեց, պրծավ, մեյիզը գերեզմանն են դնում, ով անկաջ ունի, թո՛ղ խլանա. Էս լացին, Էս արտասունքին, Էս կսկծալուն, Էս մղկտալուն քարը չի՛ դիմանալ: Խաղաղություն հոգուդ՝ հանգուցյա՛լ մարմին, ա՛յ իմ պատկերակից հողածին: Հավատներս մեկ չի՛, սիրտըներս հո մեկ ա, մեր ժամը չէ՛ իր գալիս՝ մեկ երկնքի տակի, մեկ երկրի երեսի էիր հո ինձ հետ կենում, ման գալիս. լեզուդ իմը չէ՛ր, պատկերդ, հոգիդ հո

իմի՞ցն էր: Տերտեր չի՛ քեզ թաղում, մոլլեն էլ հո աղոթք անում, չի՛ հայհոյում: Խաչ, ավետարան չկա վրեղ, միևնույն հողի տակը չե՞ս մտնում, ուր որ ես էլ պտի մտնեն: Խունկ ու մոմ չե՛ն վառում, չե՛ն ծխում, մկամ ա՞չք չի՛, որ վրեղ լալիս ա, սիրտ չի՞, որ քեզ համար էրվում ա: Բաս ես քա՞րի պես պտի քեզ նայեն, որ քրիստոնյա եմ, ու աչքս չխփե՞մ: Գնա. ո՛վ մեզ ստեղծել ա, էն բարի Արարիչը՝ որ քեզ էլ ինձ հետ իր լուսովը լիս էր տալիս, իր քաղցր աչքի տակին պահում, քեզ համար էլ ունի տեղ, բնակություն, որ քո՛ վարձքն էլ տա: Երկնքի վարձքն ու փառքը բարյաց համար: Թե բարի էիր, չե՛ս կորչիլ: Գնա՛, երկիրը քեզ էլ մոր պես անփորձ կպահի մինչև գալստյան օրը:

Բայց ա՛խ մեղաստերերը հո գնացին, հո սար ու ձոր դինջացան. Էս ի՛նչ նոր ձեն ա, որ անկաջս ա ընկնում, սիրտս խորովում: Երազ չի՛ տեսածս, օրը ճաշ, արեգակն առաջիս: «Անա (մայր) ջան, անա՛ գյոզն անա, ջանն անա՛. աչքերիցս արին ա գնում, սրտումս կրակ ա վառվել, ի՞նչ կըլի, որ Աստված հոգիս առնի, որ յա քեզ՝ մեկ էլ տեսնիմ, յա հողը մտնիմ, պրծնիմ: Անա ջան՝ անա՛, կրակ ա վեր թափում գլխիս, ձենս լսող չկա . դու Էդքան մոտիկ, ինձ մեկ ջան ասող, հալս հարցնող չկա: Ձենս անկաջդ ա ընկնում՝ ազիզ ջան, դու Էդտեղ էրվում, ես Էստեղ. բայց ա՛խ՝ իրար սուք լսում ենք, իրար չե՛նք կարում տեսնիլ: Ա՛խ՝ ընչի՞ չի՛ աչքս քոռանում, ընչի՞ չե՛մ գետիներ մտնում: Աթա՛ (Հայր), անիսաֆ աթա, ճամփեղ քո՛ն ըլի: Աթա. Էս ո՞ւր բերիր ինձ, Էս ո՞ւր քցեցիր ողորմելուս, Էս ի՞նչ թուր ցցեցիր սրտումս, որ կտրատում ա, բայց ա՛խ, վա՛խ, չի՛ սպանում, չի վերջացնում, որ քո երեսիցը, քո դառն երեսիցը քո անաստված ձեռիցը պրծնիմ մեկ օր առաջ, ու ես էլ Էս մեռելների դաթարումը պարկիմ... Աթա՛ ... Աթա՛ ... անա՛ , անա՛ ... հարա՛յ... դա՛թ...»:

Էս ձենն էր՝ որ շոքի բերանն ընկել, սար ու ձոր մղկտացնում էն էլ Է՛սպես ժամանակին, Է՛ս սհաթին, որ դուշը տեղիցը չԷ՛ր եռում. Ծառերի տերևները՝ հենց իմանաս՝ չորացել ըլին: Ու ի՛նչպես խորհրդավոր ձեն ի՛նչ անիմանալի խոսքեր: Գերեզմանից չԷ՛ր գալիս, լավ էի իմանում: Աչքս վրիցս թռել՝ սքացողին պտրտում, ման էր գալիս, բայց քարափները որ ձեն չԷին տալիս, չԷ՛ի իմանում՝ Էրերն են ինձ խաբում, թե իմ միտքս: Էսպես մոլորած, շվարած մնացել էի, որ աչքս ընկավ թագավորական բաղի դիմացի խարաբեքանց վրա, որ գյոռխանիցը երկու ոտ հեռու չի ըլիլ:

Է՛նպես տեղից Է՛սպես ձե՛ն, որ իսանատրդին մտիկ անիլ էլ չի՛ ուզիլ: Հենց իմանում էի քաշկեր են խարաբեքանց միջին թախ կացել: Աչքիս դեռ չէ՛ի հավատում, որ գեջդանգեջ տեսա, որ մեկ ջան քարերի միջին նստած՝ դեմը գլուխն էր ծեծում, դեմը դռը կտրատում: Մեկ էլ որ լավ մտիկ արի, ու անկաջս ինձ քաշեցի, բոլոր կարծիքս վերջացավ: Ո՛վ ըլի, թո՛ղ ըլի. սրա դարդը ընչանք չիմանամ, չե՛մ գնալ ըստեղանց, ասացի ու թե առա:

Բայց ի՞նչպես ճամփա գտնիլ. բաղը մեկ դուռն ուներ, դեմը գնայի, պտի կրկին քաղաքը մտնեի ու բաղնասների գլխովը գայի էնտեղ հասնեի. ընչանք էն վախտը բալքի նա գնացած ըլեր: Հետո՞... հո շատ օր պետք է մաշվեի, տանջվեի, որ նրա դարդը չիմացա: Բալքի թե նրա դարդը իմիցն ավելի՞ էր: Յարալուն յարավի սիրտը թեզ կհասկանա: Երկու պատիկ դուռն էլ կային, ամա կոխպած, ո՞ւմ ասեմ, ո՞ւմ խնդրեմ: Էլի երեխությունս միտքս բերի. թե գող էլ կանչեն՝ ասեցի մտքումս՝ գողությունը հո արել ես, պատովն էլ թռի՛ր, ընչանք եղևիցդ կհասնեն, դու էլ հո ոտն ունիս, ձեռք էլ հետը, յա փախի՛ր, յա կպի՛ր, մեկ ճիթ հավողի խաթեր հո մարդ չեն սպանիլ: Ասիւն, անիլը մեկ էլավ. Ձորն առաջիս բաց էլավ. լավ էր, որ ոտս չկոտրվեցավ, չունքի պատը բավական բարձր ա: Ոտս էլ որ կոտրվեր, չէ՛ի իմանալ, ջանս էնպես տաք էր: Մեկ քանի լոք էլ որ տվի, խարաբեքն առաջիս կանգնեցին. իմ սքացողին աչքս տեսավ. Բայց իրեք գոմփոռ շուն էնպես վրա էկան ինձ, որ ուզում էին երեսս վեր բերեն: Շան հետ վաղուց էի բաղումը հեսաքս դրատել ու իմ օրումը շանից չե՛մ վախեցել, չե՛մ էլ վախենալ, բայց ում ուզում էի, ալբեալ գյում էլավ:

Ռ-սի սերթուկը հաքիս, շապկեն գլխիս, երեսս անմիրուք, ես տղամարդ.
Խաչապաշտ, նա աղչիկ մահմեդական, բաս ի՞նչ կաներ, որ չէ՛ր փախչիլ:
Բախտիցս քարեր շատ կային, շները դեն արի, խոկեցի, էս խարաբի առաջին՝ հասա, կանգնեցի, բայց հիմիկ եմ իմանում արած գժությունս ու զարգանդում.
մահմեդականի, ասիացու տանը օրը ճաշին աղչկա եղևից ընկնիս Էնպես դրաղ տեղ, ոսի շորով՝ ո՛վ պետք է ձեռը բռնի, որ տան տերը փորդ վեր ածի, յա գյուլեն սրտումդ ցցի. Քի՞չ ա պատահել: Քաղաքումը դաբուլ չե՛ն անիլ, հայ քրիստոնեն չի՛ տանիլ, ո՞ր մնաց չոլումը, էն էլ մահմեդականի տան: Ի՞նչ անես, բանը բանիցն անց էր կացել, ես դռան առաջին կանգնել, շիմքս ծոել, շորերս էլ որ հին ըլեր, հենց կիմանային հաց եմ ուզում, յա ջուր:

Բա՛ջն (քույր իմ), սկսեցի թուրքերեն ասիլ ու գլուխս տան դրոնովը ներս, տանիլ, բա՛ջն, թե չար մտքով ըլիս էստեղ էկած, ո՛չ էսպես գյոռ, էսպես մեկ բուռը հող աշխարքումն ինձ փայ ըլի: Չայ եմ, եվրոպացի չեմ, քո երկրացի, քո համշարի, մեկ հողի, մեկ ջրի որդի: Քո կսկիծը, քո ձենն ինձ էրեց՝ բա՛ջն. ջանս ուզես, քեզ կտամ, գլուխս ուզես՝ կծախենմ, ես չե՛մ էկել, որ քեզ ինչմիշ անեն, քո յարափալու փարալու սրտին դիս ավելի ցավ հասցնեն: Իսանատրդին, որ իսանատրդու սուրբ տեսնի, ու դարդ չանի, արտասունքը տեսնի, ու ինքն էլ լաց չըլի, ձենը, էն ողբալի ձենը լսի, ու ինքն էլ հետը չնդկտա, նա էլ ի՞նչ Աստված կունենա, ի՞նչ հոգի, ի՞նչ հավատ: Քո դինը ու մասաբը գիտենա, ա՛յ, էս երկինքը՝ որ գլխընդերիս կանգնած ա, էս արեգակը, որ մեզ լիս ա տալիս, էս հողը, որ մեզ մեկ օր երկուսիս էլ պտի թաղի, բաջի՝ Աստված, երկինք վկա են, որ ես ուրիշ մտքով չեմ առաջիդ կանգնել: Կուզես՝ դուռդ վրես փակի՛ր, թե ամաչում ես, յա վախենում, կուզես՝ թո՛ղ՝ ես գնամ, դրադ կանգնիմ, երեսդ կալ, աչքդ փակի՛ր, ու հեռու տեղանց էլա ինձ ասա՛, ինձ պատմի՛ր քո սրտի ցավը, թե ձեռիցս գա՛ բա՛ջի, Աստուծո սուրբ անունը գիտենա, կմեռնիմ, քեզ մեկ ճար կանեն: Ասա՛՝ գլխիդ դուրբան, ասա՛, երեսս ոտիդ տակը: Չենց իմանում ես, ամեն չալ բան օ՞ճ ա, որ կծի, ամեն պսպղուն բան թո՞ւր ա, որ կտրի. Չե՛, ես էլ մարդ եմ, հորնընոր, քիր ու ախպոր տեր, որդի, օղլուշադ չունիմ, ամա մարդ հենց օղլուշադ պտի ունենա, որ սրտումը գութ ըլի: Թուր խրես սիրտս, չե՛մ հեռանալ, քարով ինձ հետ ածես, չե՛մ ձեռք վերցնիլ, դուռդ վրես հետ անես, էս չոլումը կմնամ, էս օր չասես, էս գիշեր էլ կմնամ, մինչև քո ցավը չիմանամ, չե՛մ հեռանալ, չե՛մ գնալ: Թե եթիմ ես, արի՛, քեզ պահեն, թե հիվանդ ես, թո՛ղ գամ քեզ ծառայեն, թե չէ, էդ ջահել, ջիվան հասակիդ, էսպես օրը ճաշին, էս շոքին, որ ջանավարը բնիցը չի՛ դուս գալիս, դուշը տեղիցը չի՛ եռում, դու նստել, սուք ես անում, ա՛յ իմ սրտի քանդող՝ ի՞նչպես էդպես ձենը լսեմ ու հանգստանամ: Թե քո հավատը չունիմ, քո պատկերն ունիմ, թե թուրք չեմ, հայ, քրիստոնյա, մկամ թուրքին Աստված կա, հային չկա՞: Թե տղամարդ եմ, էնդուց ես քաշվում՝ բա՛ջի, ա՛չքի լիս, չար տղամարդը, վատ հոգին ցերեկը, լուսով, էսպես չի՛ գալ մարդու դուռը, էսպես չի՛ աղաչիլ: Դարդդ ասա՛. թե էլ ինձ տեսնես քո օրումը, թուր ա՛ն, ինձ սպանիր, ինձ կրակը դի՛ր, էրիր. թե ձեն տամ, ո՛չ մեկ էլ էս օրին հասնիմ, քո ցա՛վը տանիմ, չե՛մ գնալ, չե՛մ գնալ, ոտդ կհամբուրեմ, գլխովդ պտիտ կգամ, ասա, որ իմանաս՝ թե մենակ քո ազգի սրտումը չի՛ Աստված ուսիմ, ջիզյար ստեղծել, հայ քրիստոնեն էլ սիրտ ունի, հայ քրիստոնեն էլ ցավ կիմանա: Ասա՛, գլխիդ մեռնիմ: Էս թաղածների

սաղաղին ասա՛, ինձ մի՛ մաշիր, մի՛ սպանիր:

Ինձ էնպես էր երևում, որ երկար վախտ մտքի հետ կովում ու չէ՛ր իմանում թե օտար մարդը, քրիստոնեն ի՞նչպես թուրքին քոմակ կանի, որ էնպես միմյանց հակառակ են, միմյանց հավատի թշնամի: Բայց հետն էլ տեսնում էր բայքի, որ բերանս չէ՛ր մենակ խոսում, սիրտս էլ, աչքս էլ: Ինձ համար չե՛ւ ասում, օձն էլ իր թույնը կթափի, երբ լեզուն ուղիղն ասի, ո՞ր մնաց աղամաորդին, է՛ն հալին, է՛ն դառը հաղաղին, որ երկուսիս սիրտն էլ՝ կրակի պես էրվում էր: Սուտ են ասել՝ թե ասիացի կինը մարդ տեսնելիս՝ ուզում ա, նրան կտրատի, աչքն ու հոգին լավ իմանում են, թե ի՞նչ պտուղ ա կամենում իրանց հալալ սիրտը հարամացնի, իրանց անմեղ հոգին դառնացնի: Ասիացի կինը հրեշտակ ա, սուրբ հոգով մոտացի՛ր, սրբի պես կտեսնես նրան, օձի պես սողա, նրա աչքը բոց ա, շունչը կրակ, ձեռը թուր, նա քեզ կէրի, նա քեզ կկտրատի, նա քեզ կխորովի. ես էսպես եմ տեսել, էսպես տեսա էս օր էի նհախ տեղ չեմ իմ երկրացի աղչիկ, կինարմատի՛ գովում: Վատ հոգին ամեն տեղ կա. չոռոտ պտուղը ամեն ծառի վրա:

Ձեր խաչին դուրբան՝ ա՛յ Հայ քրիստոնյա, ձեր ժամի հողին երեսս մատաղ՝ այ անծանոթ դարիբ, գեջդանգեջ սկսեց իմ ցավալից աղչիկը, իմ սիրուն թուրքի աղչիկը, գլխին տալ, գոռալ, ծնկին վեր հասիլ, ասիլ. Ա՛խ՝ էն ի՞նչ բերան էր, որ ձեզ օրհնեց, որ էդպես ազգ ունենաք, էդպես հավատ, էդպես եկեղեցի, էդպես սուրբ օրենք: Չենց մե՞զ էր Աստված իր աչքիցը քցել, իր սրտիցը հանել, մեզ անիծել, որ էնպես օրենք ունենանք, է՛նպես հավատի ծառայենք, որ ո՛չ ծնող ա հարցնում, ո՛չ որդի, ո՛չ սեր, ո՛չ կարգ, ո՛չ աղոթք, ո՛չ պսակ: Անա՛ն ջան, անամ (մեր) երաբ որ որդիդ կրակումն էրվում ա, փոթոթվում, երաբ որ դժոխքն ամեն սհաթ շանգերը քցած, ինձ ուզում ա տանի, ուտի, փչացնի, դու էլ իմանո՞ւմ ես, քո սուրբ, քո ազիզ երեսին դուրբան: Տունդ աչքիս առաջին, տեղդ տասը գազ հեռո՛ւ բայց ա՛խ՝ վա՛յ... գազան հեր ա Աստված ինձ ռաստ բերել, որ ո՛չ սիրտ ունի, ո՛չ գութ: Հայվանն իր ճուտին սիրում, պահում ա, նրա ցավը քաշում, նա ինձ է՛ստեղ ա բանդը, կրակը գցել, էրում, տանջում, քեզ էդտեղ՝ տանից, տեղից հեռացրած՝ դուս արած՝ իմ կարոտովս քե՛զ մաշում, խորովում, քո ազիզ սիրովն իմ սիրտս անշեջ բոցի մեջը քցել՝ սպանում: Քո տան դռնիցը դու ես ինձ մտիկ տալիս, քեզ ու քեզ կտրատում, էս խարաբիցը ես եմ քո շվաքին նայում, նվաղում, օրը հազար

անգամ դժոխք ու անդունդ մտնում, մաշվում, էլ եղ դուս գալիս, մղկտում, գղթում: Դուռդ գամ, դու չե՛ս ինձ մոտ թողալ, հարևանների կտեսնեն, դու գաս ինձ մոտ սար ու ձոր բերան կառնեն եղ կասեն ու մեր անգո՛ւթ հերը, մեր անօրեն դահիճը թե իմանա, քո արինը ինձ կներկի, իմ մարմինը քեզ կդառնա գերեզման: Ընչի՛, ընչի՛ ինձ աշխար բերիր, ինձ կյանք տվիր, որ իմ կյանքն էլ էսպես խավարի, քո արևն էլ: Ո՛չ երկինքն ա մեր ձենը լսում, ո՛չ երկիրը մեր առաջին ճաքում, ո՛չ հրեշտակ մեր հոգին առնում, ո՛չ սատանա մեր տուն ու տեղը կրակ տալիս, ո՞ր գնամ, որ քեզ մոռանամ, ո՞ր ըլիս, որ ինձ չերևիս, ո՞ր աշխարքում, ո՞ր պուճախում: Թե չունինք, թռչինք, սար ու ձոր ընկնինք, թո՛ւր չունինք, որ մեր սիրտը մենք ճոթենք, վեր ածենք, վե՛ր ածենք, որ մեր արինակեր հոր աչքը մեկ օր կշտանա, մեկ օր չար սիրտը հովանա, մեր սև օրը վերջանա, նրա սև հոգին դինջանա: Դանակը կոխեն ջիգյարս՝ ա՛նա ջան, բաս մեկ ա՛խ էլա չքաշես, մեկ ձեն էլա չտաս, ո՞նց մտնիմ հողը ո՞նց թաղեմ իմ գլուխը: Հե՛ր, հե՛ր՝ ո՛ր չար սհաթին արևի լիսն աչքիդ ընկավ, շունչդ էս աշխարքի օդի հոտն առավ, որ էդպես ջիգյարդ քարացավ, սատանեն էկավ, սրտումդ բուն դրեց, քո սիրտը դժոխք դառավ, քո միտքը անշեջ կրակ, որ ո՛չ մոր սուք ա իմանում, ցավում, ո՛չ որդու կսկիծ, արտասունք տեսնում, սիրտը մրմնջում: